

УДК 316.74: 378.141

Т.А. УДОВИЦЬКА

РИЗИКИ ФОРМУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОГО КОНТИНГЕНТУ В УМОВАХ ЗМІН ПРИЙОМУ ДО ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Удовицька Тетяна Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології, відповідальний секретар приймальної комісії Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Стаття присвячена проблемам формування студентського контингенту в умовах змін прийому до вищих навчальних закладів. На підставі дослідження виявлено основні соціальні ризики в цьому процесі, наведено їх класифікацію, позначено особливості їх прояву.

Ключові слова: абітурієнт, приймальна комісія, незалежне оцінювання якості освіти, соціальні ризики, технологія управління, вища освіта.

Статья посвящена проблемам формирования студенческого контингента в условиях изменения приема в высшие учебные заведения. На основании исследования выявлены основные социальные риски в этом процессе, приведена их классификация, обозначены особенности их проявления.

Ключевые слова: абитуриент, приемная комиссия, независимое оценивание качества образования, социальные риски, технология управления, высшее образование.

The article deals with the issues of the students contingent formation in the condition of the changes in admission to higher educational institutions. The basic social risks are distinguished in this process, their classification is established, and the features of their display are marked on the basis of research.

Keywords: a university entrant, selection committee, independent evaluation of education quality, social risks, technology, management, higher education.

© Т.А. Удовицька, 2012

Актуальність зазначеної в статті проблематики пов'язана, насамперед, з тим, що зміна системи прийому до вищих навчальних закладів на сучасному етапі розвитку вищої освіти приводить до зміни підходів у формуванні студентського контингенту, його кількісних і якісних характеристик. Останні роки система прийому до вишів змінюється з метою її оптимізації, але ці зміни, на наш погляд, приводять до певних ризиків, а саме: в першу чергу в формуванні мотивованого, професійно орієнтованого контингенту першокурсників. Матеріал, викладений у статті, скоріш формулює проблему для її подальшого вивчення, ніж надає відповідь на питання, які зміни в системі вступу до ВНЗ, що стосуються в першу чергу прийому на підставі зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти.

Метою статті є виявлення можливих ризиків формування студентського контингенту, що в подальшому суттєво позначається на його стабільності, якості навчання і професійної підготовки. З поставленої мети випливають такі завдання:

- проаналізувати основні зміни прийому до вищих навчальних закладів;
- з'ясувати проблеми організації вступної кампанії;
- визначити можливі ризики формування студентського контингенту в умовах змін прийому до вишів.

Модернізаційні процеси торкнулися практично всіх сторін функціонування системи вищої освіти. Ризики, що виникають у функціонуванні системи освіти і виявляються в процесі професійної підготовки молодих людей, носять системний характер. Процеси модернізації цієї системи, у тому числі

і процедури прийому до вишів, актуалізують виникнення нових ризиків, які відносяться до категорії ризиків соціальних. Російський соціолог Кравченко С. А. визначає соціальний ризик як виникнення ситуації з невизначеністю, заснованою на дихотомії реальної дійсності й можливості і, як наслідок, вірогідності настання об'єктивно несприятливого наслідку (результату) для соціальних акторів (індивідуальних чи колективних), або вірогідності отримання вигод і благ, на підставі чого здійснюється вибір альтернативи дії (поведінки). Таким чином, ризиком є цілеспрямована поведінка соціального суб'єкта, здійснювана в умовах невизначеності її результату [6, с. 39].

Питання ризиків у системі вищої освіти розглянути з урахуванням досліджень проблематики російських соціологів В.І. Зубкова, Ю. Зубок, українських дослідників і практиків управління Брюховецького В., Сидоренко О.Л. Але в існуючій літературі, що присвячена аналізу проблем змін прийому до вищих навчальних закладів, практично не представлено погляд на ризики цього процесу і формування студентського контингенту.

Разом із тим, вивчення організації та проведення вступних кампаній останніх років показує, що цей процес потребує певного теоретичного осмислення для вироблення оптимальних управлінських механізмів та їх практичної реалізації з метою вдосконалення системи прийому й зарахування до вищих навчальних закладів. Головною метою цього, безумовно, є формування якісного, а в сучасних умовах «демографічної ями» – й кількісного, професійно орієнтованого студентського контингенту, здатного навчатися у сучасному вищому навчальному закладі. Адже управлінські

прорахунки у цьому процесі призводять не лише до проблем у самому навчальному закладі, але й викликають певний суспільний резонанс.

Процес прийому до закладів вищої освіти є механізмом, який регулює систему «на вході». Ефективні процедури прийому є ключовим компонентом, що забезпечує здатність закладу втілювати свою місію та досягати цілей, а в широкому контексті – здатність вищої освіти зробити внесок у національний розвиток і досягнення соціальних цілей. У найширшому розумінні максимізація ефективності процедур прийому допомагає максимізувати здатність вищої освіти сприяти соціальній мобільності, стимулювати економічний і соціальний розвиток країни і зрештою подолати проблеми освіти у глобальному масштабі [8, с. 13].

Окрім цього, оптимальне управління прийомом до ВНЗ дозволить уникнути певних ризиків: організаційних, інформаційних, ризиків деформації формування студентського контингенту, ризику «фальстарту» для молодих людей при виборі спеціальності навчання, ризику зниження престижу навчального закладу через прорахунки під час вступної кампанії.

Ці ризики можна віднести до модернізаційних, тому що система прийому до вишів України суттєво модернізується, як і вся система вищої освіти в цілому. Модернізаційні ризики розуміються як взаємодія освітньої системи (або її підсистем) з загрозами та небезпеками, породженими процесом модернізації як таким. Управління ризиками розглядається як сукупність методів, прийомів і заходів, що дозволяють прогнозувати появу ризикових подій, і вживати заходи задля виключення або зниження негативних наслідків настання таких подій [4, с. 94].

Основними напрямками роботи по формуванню студентського контингенту в процесі проведення вступної кампанії є надання інформації про порядок прийому до вищих навчальних закладів у цілому і до конкретного ВНЗ зокрема, робота з абітурієнтами та їх батьками з питання вибору напрямку професійної підготовки, організація процедур вимірювання знань та рівня підготовленості абітурієнтів до навчання в вищому навчальному закладі за обраною спеціальністю.

Безумовно, формування контингенту першкурсників починається задовго до вступної кампанії. Це реалізується вишами в ході так званої профорієнтаційної роботи. Проблема оптимізації й ефективності форм цієї роботи може бути предметом окремого дослідження. Але саме профорієнтаційна робота, що проведена якісно, найбільш сприяє формуванню контингенту студентів, які мотивовані на отримання якісної освіти за обраним напрямом підготовки задля праці в подальшому в обраній сфері. Заради справедливості необхідно відзначити, що при проведенні цієї роботи вишами інколи іде підміна понять, коли під профорієнтаційною роботою проводять рекламу або популяризацію діяльності того чи іншого вищого навчального закладу, що може викликати ризики професійної дезорієнтованості.

Але і в ході самої вступної кампанії в роботі

з абітурієнтами виникає необхідність управління їх професійним вибором. Напевно, ця теза викличе деякі запитання, адже ВНЗ і приймальні комісії апріорі повинні мати справу з професійно-орієнтованими абітурієнтами. Але в умовах змін прийому до ВНЗ формування професійного вибору зазнає певної деформації, коли в деяких випадках вибір спеціальності навчання залежить від конфігурації предметів і одержаних балів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти.

На підтвердження цього можна навести результати соціологічного дослідження «Відповідність системи вступу до ВНЗ на основі ЗНО соціальному попиту громадян», проведеного в листопаді 2009 – січні 2010 року. Так, на цей час близько 70–80% випускників мали чітку визначеність щодо питання вибору навчального закладу, факультету, спеціальності [2, с. 47-96]. Кількість тих, що не визначилися, не така й велика (30%), але в деяких випадках це приводить до проблем професійного вибору як у самих абітурієнтів, так і вносить проблеми до формування студентського контингенту самих ВНЗ. Окрім цього, навіть у період вступу в певної частини молодих людей остаточно не сформувався професійний вибір.

Аналіз «сценарію» подання документів під час вступу показав, що більша частина студентів вважала за необхідне подавати документи до кількох ВНЗ одночасно. Використавши різні сценарії подання документів до ВНЗ, 85 % студентів вступили до тих ВНЗ, куди вони бажали вступити. Серед опитаних студентів 47 % подавали документи в один ВНЗ на один факультет (спеціальність), 17% – в один ВНЗ на різні факультети (спеціальності), 18 % у кілька ВНЗ на подібні факультети (спеціальності), 18 % – у кілька ВНЗ на різні факультети (спеціальності) [2, с. 58-60]. Саме остання цифра викликає занепокоєння, тому що певна частка абітурієнтів вже під час вступу так і не визначилась з обраним напрямом підготовки відповідно до професійних мрій, здібностей, попередньої підготовки. В цьому зв'язку може виникнути ризик «фальстарту» [11, с. 116] в професійній підготовці молоді людини, що, в свою чергу, приводить до нестабільності студентського контингенту (відрахування, переведення для навчання на інші спеціальності) та зниження мотивації в процесі навчання. Для запобігання цього, необхідно розширювати консультативно-управлінську діяльність приймальних комісій щодо роз'яснювальної роботи з абітурієнтами. До цієї роботи мають залучатися декани факультетів, завідувачі кафедрами, провідні викладачі.

При формуванні студентського контингенту важливим є і виявлення базової підготовки майбутніх студентів. Найбільш досліджені на цей час є технології вимірювання рівня змістовної («знанцевої») підготовленості абітурієнтів до навчання у ВНЗ за обраною спеціальністю, яка проводиться шляхом зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти (ЗНО), вступних екзаменів для окремих категорій вступників та творчих конкурсів на окремі спеціальності. Зважаючи на широке розмаїття практик і процедур прийому, які наразі використовуються в світі, очевидно, що не існує однієї

«правильної» системи прийому. Різні моделі прийому до ВНЗ апробуються в вигляді експериментів, що характерно і для вишів України, коли практично кожного року змінюються умови участі абітурієнтів у конкурсному відборі щодо вступу у вищі навчальні заклади.

Ефективність конкретної системи такого відбору залежить від контексту, в якому її впроваджено, включаючи демографічну структуру вступників, економічні чинники, ринок праці, культурні особливості та національні стратегічні пріоритети. В основі всіх аспектів процесу лежать питання об'єктивності та неупередженості, а також специфічні проблеми країни на певній стадії розвитку [8, с. 10].

До показників якості системи вступу до ВНЗ на основі ЗНО дослідники відносять:

- ефективність – наскільки результати ЗНО дозволяють прогнозувати успішність навчання у ВНЗ;

- справедливість – наскільки система вступу до ВНЗ на основі ЗНО забезпечує рівний доступ до вищої освіти представникам різних соціально значимих груп населення (за місцем проживання (село, місто, обласний центр), за гендерною ознакою (дівчата – хлопці), за роком закінчення загальноосвітнього навчального закладу тощо);

- громадське сприйняття – наскільки запроваджена система вступу до ВНЗ на основі ЗНО задовольняє попит суспільства щодо цієї системи [7, с. 3];

Критично важливими аспектами будь-якого процесу прийому є його надійність і валідність, включаючи здатність прогнозувати академічну успішність кандидата на рівні університету. Іспити мають певні аспекти, які можуть викликати питання й сумніви. Здатність іспитів, а також інших критеріїв прийому прогнозувати академічну успішність при навчанні у вищій школі стала предметом дискусій і досліджень, які доводять, що іспити, які фокусуються на здобутках або включають написання есе, можуть бути більш ефективними в прогнозуванні академічної успішності [6, с. 11].

За результатами моніторингового дослідження якості системи формування контингенту студентів ВНЗ України на основі ЗНО абітурієнтів за результатами вступу у вищі навчальні заклади у 2009 році тільки 35 % викладачів ВНЗ довіряють результатам ЗНО. Викладачі та керівники ВНЗ відзначають актуальність використання інших критеріїв для вступу, а саме – участь в олімпіадах, предметних конкурсах, закінчення профільної школи, успішність складання тесту академічних здібностей [2, с. 89]. На думку більшості викладачів вищих навчальних закладів, система критеріїв відбору до вишів не охоплює всіх якостей особистості, що визначають її здатність до здобуття вищої освіти. Крім рівня навчальних досягнень учнів, вона повинна оцінювати й інші їхні якості, зокрема загальну навчальну компетентність, яка визначає здатність до успішного навчання, умотивованість до отримання якісної професійної підготовки. Деякі вищі навчальні заклади в пошуках «свого» студента відстоюють право університету вказувати,

які стандартизовані тести або комбінацію яких тестів він вимагає від абітурієнтів. Врахуймо, що це тести не просто перевірки наявних (а в нашому випадку нерідко «натасканих») знань, а так звані тести готовності або тести здібностей. Головна особливість таких тестів у тому, що вони перевіряють не просто кількість засвоєної в школі чи за допомогою репетиторів знань, а вміння ними користуватися і готовність абітурієнта до засвоєння університетського курсу [3, с. 40].

Існуюча система прийому до вищих навчальних закладів на підставі результатів ЗНО носить, безумовно, соціально-справедливу спрямованість і відкриває широкі можливості для абітурієнтів щодо вибору вищого навчального закладу, різних спеціальностей для навчання. Але, з іншого боку, ця система вносить елементи невизначеності до процесу професійного вибору молодими людьми й вибору навчального закладу, що відображається на подальшому процесі навчання та взаємодії викладачів і студентів під час професійної підготовки. Стан невизначеності й неповної поінформованості частини абітурієнтів стосовно суті спеціальності, що обирається, специфіки професійної підготовки в даному навчальному закладі призводить до певних ризиків, виявити які можливо шляхом аналізу взаємних очікувань, які лежать в основі формування соціальної поведінки викладачів і студентів у процесі навчання.

Вважається за доцільне окреслити передбачувані очікування викладачів і студентів, з якими вони починають взаємодіяти в процесі професійної підготовки, особливо на перших курсах навчання.

До основних очікувань викладачів можемо віднести такі: наявність у студентів достатнього рівня підготовки із загальноосвітніх предметів для навчання за обраною спеціальністю; певна професійна орієнтованість студентів; високий рівень мотивації отримання якісної професійної освіти; наявність навичок самостійної роботи й навчання відповідно до вузівських форм; сформованість ряду особистісних якостей, необхідних для навчання у ВНЗ.

Очікування студентів можуть бути такими: безконфліктне й безпроблемне входження до процесу навчання у ВНЗ і адаптація до нового вузівського середовища та нового соціального оточення (у першу чергу, на мікрорівні – студентської групи); підтвердження правильності обраної спеціальності відповідно до особистих переваг і здібностей (виключення ризику «фальстарту»); наявність у ВНЗ великих можливостей для реальної практичної підготовки і реалізації творчих здібностей молоді особистості (можливостей для цікавого «студентського життя»).

Безумовно, ці очікування об'єктивно лежать у площинах різних інтересів, але на основі аналізу «перетину» цих очікувань можемо говорити про певні проблеми і ризики. До таких перетинів можемо віднести:

- очікування безпроблемного включення студентів до процесу навчання відповідно до форм і вимог вищого навчального закладу на підставі належної загальноосвітньої підготов-

ки і сформованості навичок самостійної роботи;

- орієнтованість студентів у суті обраної спеціальності для отримання професії і висока вмотивованість отримання саме обраної професії;

- поінформованість студентів щодо специфіки професійної підготовки і принципів корпоративної культури в даному навчальному закладі;

- сформованість особистісних якостей, що дозволяють успішно адаптуватися до вузівського середовища й надалі навчатися в сучасному ВНЗ.

В ході вступної кампанії представників вищих цікавить уміння абітурієнта ефективно використовувати знання, а не тільки те, як він засвоїв шкільну програму. Найскладніше відчуті і виміряти потенціал майбутнього розвитку, спроможність до здобуття знань та ефективного їх застосування.

Висновки. Система прийому до вищих навчальних закладів не є статичною. Зі зміною економічних та соціальних обставин і національних пріоритетів система прийому має розвиватися для того, щоб задовольняти потреби як вищої освіти та економіки, так само і соціальні й культурні потреби окремої особистості в придбанні якісної професійної підготовки за бажаною спеціальністю у бажаному навчальному закладі.

Цілі цих реформ також мають і загальносоціальне навантаження: від підвищення об'єктивності та справедливості при прийомі до ВНЗ до зменшення рівня корупції й кращого задоволення по-

реб ринку праці у фахівцях. Це сприятиме регулюванню кількості студентів, які вступають до системи вищої освіти, і як наслідок ефективно регулює кількість випускників із дипломами, які впливають до ринку праці.

В ході ступних кампаній відповідні державні органи також можуть здійснювати стратегічне регулювання критеріїв для забезпечення адекватної кількості випускників у галузях, які є особливо пріоритетними з інших стратегічних або соціальних міркувань (наприклад, медицина, технологія тощо).

Виявлення й аналіз можливих ризиків системи прийому до ВНЗ, яка практично щорічно змінюється з метою вдосконалення й оптимізації, дозволяє спрогнозувати можливі проблеми у формуванні студентського контингенту, що, у свою чергу, зменшить ризики очікувань викладачів і студентів та сприятиме гармонійній їх взаємодії в процесі професійного навчання.

На наш погляд, найбільші ризики проявляються в професіях студентів та їх умотивованості здобувати якісну вищу освіту. Немає сумніву, що дуже важливим у формуванні студентського контингенту є момент мотивації навчання саме в конкретному навчальному закладі або хоча б на спеціальності, до якої людина вже готується і прагне освоїти. Більшість студентів мають бути мотивованими і свідомими щодо вибору фаху.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бек У. Общество риска. – М., 2000. – 323 с.
2. Відповідність системи вступу до ВНЗ на основі ЗНО соціальному попиту громадян // Вісник ТІМО. – 2010. – № 2-4. – С. 47-96
3. Брюховецький В. Дослідження ефективності реорганізаційних кроків у процедурі вступу до ВНЗ України на прикладі Києво-Могилянської академії // Вища освіта. – 2011. – № 7-8. – С. 38-51
4. Гуменюк В.В. Управління модернізаційними ризиками в регіональній освітній системі / Управління в освіті: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 14-16 квіт. 2011 р. / Нац. ун-т «Львів. політехніка» [та ін.]. – Л., 2011. – С. 94-95
5. Зубок Ю.А. Риск в сфере образования молодежи: институциональные и саморегуляционные механизмы управления / Ю.А.Зубок, В.И. Чупров // Вопросы образования. – 2008. – № 4. – С. 31-55
6. Кравченко С. А. Риски в нелинейном глоболокальном социуме. – М., 2009. – 220 с.
7. Моніторинг якості системи вступу до ВНЗ як необхідна умова її вдосконалення // Вісник ТІМО. – 2010. – № 2-4. – С. 2-4
8. Робін Матросс Гельмс Прийом до університетів: // Вісник ТІМО. – 2010. – № 5-13. – С. 5-13
9. Сидоренко О. Л. Удосконалення процесу вступу до вищих навчальних закладів як пріоритетний напрям освітньої політики в Україні. / О.Л. Сидоренко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Випуск 16. – Х. : ХНУ імені В.Н.Каразіна. – 2010. – С. 649-653.
10. Соловьев А.Н. Довузовская подготовка как фактор адаптации к высшей школе / А.Н. Соловьев, Е.И. Макаренко // Социологические исследования. – 2007. – № 8. – С. 110-113.
11. Чупров В.И., Зубок Ю.А., Уильямс К. Молодежь в обществе риска. – М., 2003. – 229 с.